

04

การแปรเปลี่ยนของสถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัย
ที่สัมพันธ์กับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาบ้านปลาค้าว
ตำบลปลาค้าว อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ*

Variations on Residential Architecture in
Relation to Economic Factor : A Case Study
of Ban Pla Khao, Tambon Pla Khao, Amphoe
Mueang, Changwat Amnat Charoen

อานาจกร หลักชัย **

ศ. ดร. วีระ อินพันทั้ง ***

Anajak Luckchai

Professor. Dr. Vira Inpungtung

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “สถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัยที่สัมพันธ์กับการแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิต: พื้นที่ศึกษานบ้านปลาค้าว ตำบลปลาค้าว อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ”

** นักศึกษาปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

*** อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเน้นที่จะศึกษาถึงวิถีชีวิตและสถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัยของชุมชนบ้านปลาคว่ำ ในเขตจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา (ประมาณ พ.ศ. 2540-2560) ประเทศไทยของเราได้เกิดปรากฏการณ์ความเคลื่อนไหวทางด้านสังคมและการเมืองภายในประเทศเป็นอย่างมาก ควบคู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพเศรษฐกิจของโลกในเวลาพร้อมๆ กัน อีกทั้งความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยี การสื่อสารและการส่งผ่านข้อมูล (กระแสโลกาภิวัตน์) ทำให้การรับรู้ข้อมูล ข่าวสาร ไปสู่ผู้คนได้อย่างกว้างไกลและขยายขอบเขตออกไปมากขึ้น

ปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมานี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวชุมชนบ้านปลาคว่ำ ซึ่งพบว่าปัจจัยหลักๆ ที่มีผลกระทบอย่างเห็นได้ชัด คือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพโดยชาวชุมชนบ้านปลาคว่ำส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ได้ออกไปทำงานนอกภาคเกษตรในเมืองใหญ่หรือเมืองหลวงมากขึ้น รวมทั้งลูกหลานคนรุ่นใหม่ ได้ละทิ้งอาชีพทางเกษตรกรรม ไปประกอบอาชีพด้านอื่นเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากประสบปัญหาด้านราคาสินค้าเกษตรและปัญหายุทธศาสตร์ อีกทั้งยังเป็นการหารายได้จากด้านอื่นๆ เพื่อมาจุนเจือครอบครัวให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

นอกจากนี้ผลกระทบต่อสถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัยที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น รูปแบบของเรือนวัสดุก่อสร้าง พื้นที่ใช้สอยภายในเรือน เป็นต้น อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่คืบคลานเข้ามาสู่ชุมชนบ้านปลาคว่ำและท้องถิ่นในแถบภาคอีสาน ยังได้ส่งผลกระทบต่อคติ-ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมายาวนานอย่างมีนัยยะสำคัญ

คำสำคัญ: วิถีชีวิต, สถาปัตยกรรม, คติ-ความเชื่อ, กระแสโลกาภิวัตน์

A b s t r a c t

This article looks at the lifestyle and the residential architecture of Ban Pla Khao community in Amnat Charoen province in the past two decades (around 2540-2560 BE) in which Thailand has diversified domestically, socially, and politically while the world's economies have changed simultaneously. Changes to communications technology including data transmission (IT Globalization) have made it easier for people to learn and transfer data without boundaries.

It was found that economic factors are obviously an important influence on the Ban Pla Khao community's lifestyle including changes to their careers. Primarily, the Ban Pla Khao community comprised of agriculturists and farmers. Over time more and more of them have left the agricultural sector, heading towards the capital city or other big cities. Most of the younger generation have abandoned agricultural work and now do other things for a living instead, owing to low agricultural commodity prices and natural disasters. Therefore the Ban Pla Khao people have had to earn money from other kinds of work to be able to sufficiently support their families and way of life.

In addition, economic factors have affected the residential architecture both directly and indirectly by causing changes to areas such as residential design, construction materials, and internal residential areas. Lots of changes in several aspects in the Ban Pla Khao community and other northeastern localities have affected the long-inherited principles, beliefs, customs, traditions, and cultures substantially.

Keywords: Lifestyle, Architecture, Principle, Belief, Globalization

บทนำ

ชุมชนหมู่บ้านปลาข้าว มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาราว 200 ปี ซึ่งเห็นได้จากเอกลักษณ์ทางด้านประเพณี วัฒนธรรมแบบวิถีของชาวอีสานที่ชาวชุมชนยังคงดำรงรักษาไว้ได้ เช่น มีความโดดเด่นทางการละเล่นหมอลำ มีกลุ่มงานฝีมือด้านหัตถกรรมการทอผ้าและจักสาน รวมทั้งประเพณีการสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ เป็นต้น

สถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัยเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นอีกอย่างหนึ่งของหมู่บ้านปลาข้าว โดยยังคงมีเรือนอยู่อาศัยพื้นถิ่นแบบดั้งเดิมที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์และสะท้อนภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่น ตามแบบวิถีของชุมชนอีสานไว้ค่อนข้างสมบูรณ์

แต่ในช่วงระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2540-2555) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและส่งผลในวงกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคมในระดับท้องถิ่น ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีนัยยะสำคัญอย่างเห็นได้ชัดและส่งผลกระทบให้เกิดการปรับกระบวนการทัศน์ครั้งใหม่ต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น

รศ. ดร. สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์ (สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, 2555: 3-4) ได้เขียนคำนำในหนังสือ ระเบียบโลกใหม่ อธิบายไว้ว่า

“ในช่วงกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา บริบทของโลกทั้งในมิติการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ และเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง ยุคสงครามเย็น (Cold War System) ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้จบลงในปี ค.ศ. 1989 เมื่อค่ายคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกล่มสลายจากจุดนี้เองก็ได้เกิดยุคใหม่โครงสร้างแบบใหม่ของระบบเศรษฐกิจการเมืองและสังคม ซึ่งในทางรัฐศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเรียกยุคนี้ว่า ‘ยุคหลังสงครามเย็น (Post-Cold War System)’ หรือที่คนทั่วไปเรียกว่า ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization)...หรือพูดอย่างกว้างๆ ก็คือสังคมความรู้ข่าวสารนั่นเอง”

ดังนั้น เพื่อที่จะทำความเข้าใจและอธิบายถึงปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและสถาบันตบยกรรณเรื่อนอยุ่อาศัยในช่วงปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะทำการศึกษาและค้นคว้า ข้อมูล ประวัติศาสตร์ความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน ประเพณี วัฒนธรรม ที่เป็นอัตลักษณ์สำคัญของชุมชนบ้านปลาคว่ำ พร้อมทั้งศึกษาและเก็บข้อมูลทางด้านสภาพสังคมและเศรษฐกิจ วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งบันทึกข้อมูลและรังวัดสถาปัตยกรรมเรื่อนอยุ่อาศัยพื้นถิ่นที่มีรูปแบบต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลา แล้วนำมาวิเคราะห์และสรุปผล

โดยใช้วิธีการศึกษาและค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ งานเขียน บทความ ที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้น เพื่อทำความเข้าใจในหลักการและทฤษฎีต่างๆ ที่สามารถนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัย ขั้นตอนมาทำการลงภาคสนามเพื่อทำการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลเชิงลึก รั้ววัดบ้านทีกภาพและการวาดลายเส้นของสถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัย แล้วนำมาเรียบเรียงและจัดทำรายละเอียดเพิ่มเติมต่างๆ ให้ครบถ้วน และท้ายสุดจึงนำข้อมูลจากการศึกษาเบื้องต้นและข้อมูลจากการลงภาคสนาม มาสรุปผลและจัดทำรูปแบบเพื่อการนำเสนอต่อไป

สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านปลาข้าว

1. ข้อมูลด้านที่ตั้งชุมชน

ชุมชนหมู่บ้านปลาข้าว ตั้งอยู่ในตำบลปลาข้าว อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ อยู่ในเขตภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบไปด้วยหมู่บ้าน 4 หมู่ ได้แก่ หมู่ 1, 2, 3 และ 10 มีเรือนอยู่อาศัย 400 กว่าหลังคาเรือน มีจำนวนประชากรราว 1,300 คน ส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นเกษตรกรทำนา ทำไร่

1.1 ประวัติความเป็นมาการตั้งชุมชนบ้านปลาข้าว

จากการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการเก็บข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนบ้านปลาข้าว และได้ทำการสัมภาษณ์นายเหรียญชัย โพธารินทร์ ประธานกลุ่มโฮมสเตย์บ้านปลาข้าว ซึ่งได้เล่าถึงตำนานของชุมชนบ้านปลาข้าวว่ามีการเล่าขานสืบต่อกันมา ดังนี้

“เมื่อประมาณ 150-200 ปีมาแล้ว มีนายพรานเก็บ กับนายพรานสีโท พร้อมลูกน้องสมุนอพยพครอบครัวจากหนองบัวลำภู นั่งหลังช้าง เดินทางมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านขามเฒ่า อำเภอพนา จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาสองนายพรานได้ออกหาล่าเนื้อในละแวกนี้ ซึ่งเรียกว่า ป่าดงใหญ่ ผู้คนทั้งหลายไม่กล้าที่จะเข้ามาเพราะกลัว

ผีสาว กลัวสัตว์ร้าย แต่สองนายพรานผู้เชี่ยวชาญล่านั้น ไม่ได้มีความกลัวแม้แต่น้อย จึงชวนกันมาพักแรมลำน้ในบริเวณป่าหนาทึบ ตรงที่ตั้งหมู่บ้านปลาควัวในปัจจุบัน บริเวณนี้มีลำห้วย มีหนองน้ำ มีสัตว์ป่า หมู่ปลาชุมชุมมาก ในลำห้วยที่เป็นคิ่งน้ำลึก เรียกว่า กุด (ภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า ลำน้ำส่วนที่โค้งมากถูกตัดขาดออกไปจากลำน้ำสายใหญ่กลายเป็น หนอง หรือบึง รูปโค้งอยู่ใกล้กับลำน้ำสายใหญ่) มีปลาควัวเนื้ออ่อนจำพวกหนึ่ง ตัวใหญ่ จำนวนมากมาย ซึ่งต่อมาเรียกกันว่าปลาควัวนั่นเอง สองนายพรานเห็นว่าที่ตรงนี้เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ จึงพากันย้ายบ้านเรือนมาตั้งที่ป่าแห่งนี้เนื่องจากมีปลาควัวเยอะ จึงเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า หมู่บ้านกุดปลาควัว ซึ่งต่อมาการพูดเพี้ยนสั่นลงเหลือเฉพาะชื่อว่า หมู่บ้านปลาควัวในปัจจุบัน”

1.2 ประวัติศาสตร์ด้านชาติพันธุ์

จากเรื่องเล่าและตำนานที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนบ้านปลาควัวนั้นมีความเป็นไปได้ที่ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านปลาควัวสันนิษฐานว่าเป็นประวัติศาสตร์ร่วมสมัยกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว และอาจมีความสัมพันธ์กับการอพยพเข้าสู่ประเทศไทย (ปรุงศรี วัลลิโกดม และคนอื่น, 2542: 25) โดยมีกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในแถบจังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งอาจจะอยู่ใน 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่

1. กลุ่มแรกคือ กลุ่มชนไทย-ลาว มาจากกรุงศรีสัตนาคนหุต เวียงจันทน์ พร้อมกับพระครูโพนเสม็ด หรือโพนสะเม็ก เมื่อประมาณ พ.ศ. 2233 (เติม, 2530: 37-38) โดยอพยพหนีราชภัย พระยาแสน หรือพระยาจันทน์จากเมืองเวียงจันทน์ ลงมาตามแม่น้ำโขง จนถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ แล้วแยกจากพระครูโพนเสม็ดมาตั้งบ้านเรือนที่บ้านทรายมูลและบ้านดอนหนองเมือง ต่อมากลายเป็นบ้านพระเหลา และเมืองพนานิคม หรืออำเภอพนา ในปัจจุบัน

2. กลุ่มที่สองคือ กลุ่มชนไทย-ลาวที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัด

อำนาจเจริญ โดยจะเป็นกลุ่มพระวอ (ระหว่าง พ.ศ. 2313-2319) ซึ่งได้อพยพหนีภัยสงครามพระเจ้าสิริบุญสาร เจ้าเมืองเวียงจันทน์ จากเมืองหนองบัวลำภู (เดิมชื่อ นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน โดยมีเจ้าพระตาเป็นเจ้าเมือง และพระวอเป็นเจ้าอุปราชา ในปัจจุบันคือจังหวัดหนองบัวลำภู) ผ่านมาทางบ้านท่าสิงห์หรือเมืองยโสธร สู่นครจำปาศักดิ์ แล้วกลับมาบ้านดอนมดแดง (ปัจจุบัน คือ จังหวัดอุบลราชธานี)

นอกจากกลุ่มชนทั้งสองกลุ่มที่กล่าวมาแล้ว ต่อมายังมีชาวจีนและชาวญวนจากประเทศเวียดนาม ซึ่งอพยพหนีภัยสงครามมหาเอเชียบูรพา (ประมาณ พ.ศ. 2484-2488) ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญ ประมาณ พ.ศ. 2475 โดยอพยพจากเมืองกวังบินห์ ประเทศเวียดนาม (กองบัญชาการกองทัพไทย, 2559)

2. ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

จากการที่ได้สัมภาษณ์และสังเกตการณ์ด้วยสายตา พบว่าสภาพทางเศรษฐกิจของชาวชุมชนบ้านปลาข้าว ประกอบอาชีพหลากหลาย เช่น ทำการเกษตร รับจ้างทั่วไป ค้าขาย เลี้ยงสัตว์ และรับราชการ โดยอาชีพหลักๆ คือการประกอบอาชีพการเกษตร ได้แก่ ทำนาปลูกข้าว ทั้งข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ทั้งการปลูกแบบข้าวนาปีและข้าวไร่ นอกจากนั้นก็ยังมีการปลูกพืชไร่พืชสวน เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง เป็นต้น นอกจากนี้ยังให้ข้อมูลว่าที่ชุมชนบ้านปลาข้าวไม่มีชาวบ้านคนใดปลูกยางพาราตามกระแสนิยมของเกษตรกรในภาคอีสานที่นิยมปลูกกันเมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา โดยส่วนใหญ่ยังเน้นการทำนาเป็นหลัก

ภาพที่ 1 ที่ตั้งชุมชนบ้านปลาควัว

(ที่มา: www.Google.com (Google earth))

จากการค้นคว้าข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับภาพรวมทางด้านเศรษฐกิจของชาวอีสาน เพื่อนำมาเชื่อมโยงและเทียบเคียงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนปลาควัวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยได้มีนักวิชาการหลายท่านอธิบายไว้ดังที่จะได้ยกเนื้อหาบางส่วน ของ 2 ท่าน ดังนี้

อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2525: 57) ได้อธิบายถึงสภาพเศรษฐกิจของภาคอีสานว่า “สมัยก่อน (ในอดีต) ลักษณะเศรษฐกิจของอีสานเป็นแบบเศรษฐกิจของสังคมเกษตรกรรม (Agrarian Society) คือผลิตเอง ใช้เอง ผลิตขึ้นมาเพื่อใช้กันในครัวเรือนเท่านั้น ไม่มีการซื้อขาย อาจจะมีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันกัน (Barter System) พอหมดฤดูทำนาพวกผู้หญิงก็จะทำงานบ้าน เช่น ทอผ้า ผู้ชายก็จัดเตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เช่น จักสาน ตะกร้า สานแห หรือซ่อมแซมบ้าน”

อิติญา เหล่าอัน (อิติญา เหล่าอัน, 2553: 4-25) จากบทความ “ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของสังคมชาวนาอีสาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2550 ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด” ได้อธิบายไว้โดยย่อดังนี้ว่า

“ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านใน 3 ช่วงเวลาดังกล่าว คือ ยุคแรกเป็นยุคเริ่มต้นของ ‘การก่อรูปสังคมชาวนา’ โดยที่

ชาวนาแต่ละกลุ่มได้อพยพเข้ามาแสวงหาพื้นที่ทำกินด้านการผลิตจะมีการใช้แรงงานคนที่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติเป็นหลัก การผลิตข้าวจึงเป็นการรวมสมาชิกในครอบครัวหรือกลุ่มเครือญาติผลิตรวมกัน เรียกการผลิตแบบนี้ว่า ‘**การเห็ดนำกัน**’ (ทำร่วมกัน) รวมทั้งการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติในการใช้และการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติ ด้วยการขออนุญาตและการแสดงความเคารพนอบน้อมต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่แสดงออกผ่านการประกอบพิธีกรรมที่ถูกทำควบคู่ไปกับการผลิตแบบพอยังชีพ จึงกล่าวได้ว่า ‘สังคมชาวนา’ ได้ก่อตัวขึ้นมาแล้วอย่างมั่นคงภายใต้ระบบการผลิตแบบพอยังชีพ

ยุคที่สองเป็น ‘**ยุคของการเริ่มปรับเปลี่ยนการผลิต**’ การขยายตัวทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมตั้งแต่ทศวรรษ 2500 รัฐบาลมีนโยบายพัฒนาพื้นที่ในภาคการเกษตรของอีสาน ผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 และฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2524-2529 รวมระยะเวลา 6 ปี) ซึ่งเป็นระยะแรกของการพัฒนา โดยเร่งรัดงานทางด้านการกระจายสิทธิการถือครองที่ดิน การพัฒนาเส้นทางคมนาคมสายหลัก การปูพื้นฐานด้านสาธารณูปโภค และในระยะที่สองการพัฒนาถูกกำหนดขึ้นภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534 รวมระยะเวลา 5 ปี) เน้นหนักการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตต่อหน่วยพื้นที่ให้ได้มากที่สุด ดังนั้นเมื่อการปลูกข้าวเพื่อขายทวีความเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ ปรากฏการณ์สำคัญที่เป็นผลตามมาอีกประการหนึ่งก็คือเกิดการแตกตัวทางชนชั้นที่ทำให้ ‘สังคมชาวนา’ มีความเหลื่อมล้ำกันมากขึ้น ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการถือครองที่ดินในยุคการก่อรูปของชาวนาด้วย กล่าวคือจำนวนการถือครองที่นาอันมีความแตกต่างทางด้านกายภาพในแง่ความอุดมสมบูรณ์สร้างความได้เปรียบและเสียเปรียบในหมู่ชาวนามากทีเดียว มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ในเชิงพาณิชย์มากขึ้น คือเน้นการพิจารณาเรื่อง ‘กำไร-ขาดทุน’ เป็นหลัก

ยุคที่สาม เป็น ‘**ยุคสังคมชาวนาสลายตัว**’ ตั้งแต่ พ.ศ. 2535-2550

ในยุคนี้กระบวนการตัดสินใจในการผลิตทั้งหมดตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขและกลไกของตลาดอย่างแท้จริง กระบวนการผลิตข้าวต้องใช้ ‘ทุนแบบเข้มข้น’ (capital intensive) คือการพึ่งพิงเครื่องจักรที่ทันสมัย และต้องมีเงินเพื่อใช้สำหรับลงทุนซื้อปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืชและวัชพืช สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าชาวนาต้องใช้เงินเพื่อการลงทุนปลูกข้าวจำนวนมาก ทำให้พวกเขาต้องตกอยู่ภายใต้วงจรหนี้สิน ดังนั้นเมื่อชีวิตในภาคการเกษตรต้องพึ่งเงินตราสูง จึงทำให้ชาวนากลางและชาวนายากจนบางรายตัดสินใจขายที่นาเพื่อออกไปเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร อีกด้านหนึ่งคือการให้ชาวนาที่มีเงินเช่าที่ดินเพื่อปลูกข้าวเชิงพาณิชย์ มีการนำเครื่องจักรเข้ามาใช้อย่างแพร่หลาย จึงทำให้เกิดธุรกิจรับจ้างขับรถไถนาและรถเกี่ยวข้าว การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแบบใหม่ทำให้ชาวบ้านต้องเข้าไปสัมพันธ์กับตลาดและเงินตรามากขึ้น ทำให้กระบวนการตัดสินใจทั้งหมดคำนึงถึงการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก อีกด้านหนึ่งในช่วงหมดฤดูกาลทำนา ก็ต้องออกไปรับจ้างในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรเพื่อหาเงินมาลงทุนทำนาในฤดูกาลต่อไป ‘ชาวนา’ ได้กลายมาเป็นนายทุนที่สะสมที่ดินขนาดใหญ่ และมีเงินมากพอเพื่อใช้ลงทุนปลูกข้าวพันธุ์ส่งเสริมหรือพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย (cash crop)

ลักษณะของเกษตรกรรมที่มีวิธีการผลิตแบบสมัยใหม่-มุ่งสู่ตลาด (modern and market oriented) พวกเขาจึงไม่ใช่ชาวนาที่เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก หรือการใช้เทคนิคแบบเก่าที่ใช้แรงงานแบบเข้มข้น แต่กระบวนการทั้งหมดนี้เป็นการผลิตด้วยการใช้ทุนอย่างเข้มข้น ซึ่งทำให้พวกเขามีลักษณะแบบเดียวกับผู้ประกอบการในภาคธุรกิจอื่นๆ ดังนั้นความผันผวนของสถานะเศรษฐกิจย่อมส่งผลโดยตรงต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนเหล่านี้

‘สังคมชาวนา’ ในท้องที่อื่นๆ คงตกอยู่ในกระแสความเปลี่ยนแปลงทำนองเดียวกัน เมื่อภาคชนบทถูกเชื่อมโยงกับระบบทุนนิยมเข้มข้นมากขึ้น ก็ทำให้ ‘สังคมชาวนา’ แบบเดิมระเหิดไปหมดแล้ว ดังนั้นเพื่อที่จะเข้าใจ

ความเปลี่ยนแปลงของ ‘สังคมขาวนา’ อย่างลึกซึ้ง จึงจำเป็นจะต้องอธิบาย ‘สังคมขาวนาใหม่’ ที่ขาวนาไม่ได้มีพื้นฐานการผลิตอยู่ในภาคการเกษตร อย่างเดิมอีกต่อไป เพราะการรับรู้ ‘สังคมขาวนา’ ในความหมายแบบเก่า เท่ากับเป็นการตอกย้ำให้ขาวนาเป็นกลุ่มคนที่ปราศจากศักยภาพในการปรับตัว ซึ่งจะทำให้ขาวนาต้องถูกริบอำนาจทางการเมืองต่อไป”

3. ข้อมูลด้านสังคม

สภาพสังคมของชุมชนบ้านปลาค้าว มีสภาพโดยทั่วไปเป็นลักษณะแบบสังคมขาวนา ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และยังมีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน มีเอกลักษณ์ของชุมชนตามวิถีของชาวอีสาน โดยเป็นรูปแบบสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับประเพณี ขนบธรรมเนียม และความเชื่อต่างๆ อย่างแนบแน่น ซึ่งได้มีวิวัฒนาการมาจวบจนปัจจุบัน ได้มีนักวิชาการอธิบายถึงสภาพของสังคมขาวนาไว้ ดังนี้

eric R. wolf (ปก แก้วกาญจน์, 2530: 6) ได้นิยามว่า ขาวนา หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพทางการเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ในชนบท เพื่อให้ได้ผลผลิตสำหรับเลี้ยงครอบครัวตัวเอง มิใช่ผลิตเพื่อธุรกิจการค้าที่ดำเนินการใหญ่โต... หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว ขาวนาอาจจะทำงานรับจ้างหรือทำงานหัตถกรรม เพื่อใช้เองและส่งขายตลาดบ้าง

อ. ศรีศักร วัลลิโภดม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552: 7) ได้อธิบายถึงสังคมขาวนา ว่าเป็นสังคมแบบเกษตรกรรม (สังคมขาวนา) และเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเห็นหน้าค่าตา (Face to face relation) ซึ่งนอกจากมีความสัมพันธ์กันในระดับบุคคล (ครอบครัว) และในระดับชุมชน (เครือญาติ) แล้ว ยังมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นกับสภาพแวดล้อม (ธรรมชาติ) ถิ่นที่อยู่อาศัยและทำกิน เห็นได้จากการพิธีกรรมต่างๆ เช่น การไหว้ศาลปู่ตา การไหว้เจ้าแม่ธรณี เป็นต้น

นภาพร อติวานิชยพงศ์ (นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2557: 107-120) อ้างถึง สมชัย ภัทรธนานันท์ ว่าเขาได้ใช้คำว่า “แนวคิดหลังขาวนา” (post-

peasant) เพื่ออธิบายว่า ความเปลี่ยนแปลงในชนบทหลายทศวรรษก่อนหน้านี้นี้ได้เปลี่ยนชุมชนชนบทอีสานจากสังคมชาวนาไปเป็นสังคมหลังชาวนา ซึ่งทำลายความเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านต่อผู้ที่อยู่อาศัยในชนบท ส่งเสริมให้เกิดความเป็นปัจเจกขึ้นในหมู่บ้าน และปฏิสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับหมู่บ้าน การขยายตัวของเทคโนโลยี การสื่อสารนำไปสู่การแตกสลายของวัฒนธรรม ประเพณี ส่งเสริมคุณค่าและบรรทัดฐานแบบใหม่ในหมู่บ้าน และยังเชื่อมคนชนบทกับโลกภายนอก ซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมให้พวกเขาเข้าร่วมกับคนเสื้อแดง หลังรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ. 2549 ต่อเนื่องมาจนถึงช่วง พ.ศ. 2552-2553 (สมชัย ภัทรธนานันท์, 2555: 142)

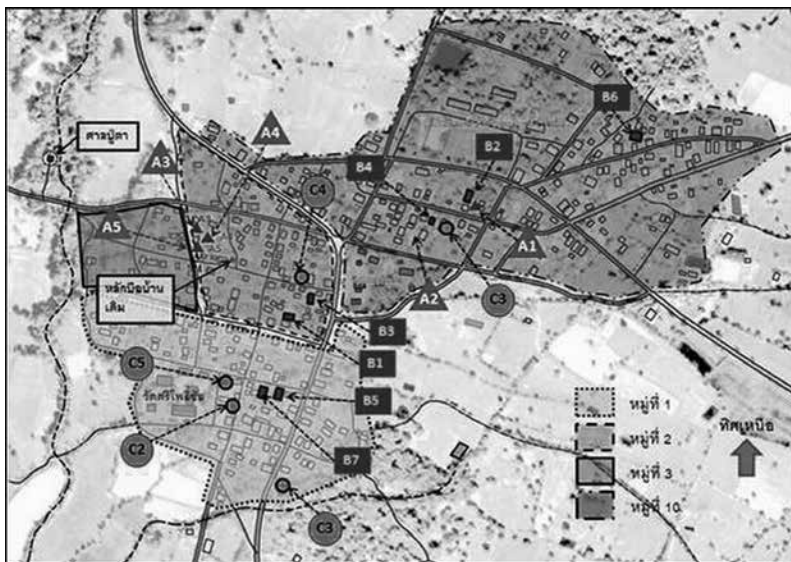
นภาพร อติวานิชยพงศ์ อธิบายต่อว่า การเติบโตของระบบตลาดวัฒนธรรมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้าสู่ชนบท ทำให้วิถีการทำมาหากินของคนชนบทอีสานเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต แต่ในขณะเดียวกันคนอีสานก็ยังรักษาลักษณะสำคัญบางอย่างเอาไว้ทั้งในด้านการผลิตและวัฒนธรรม...

...อาชีพหลักของชาวบ้าน คือการทำนา (เป็นเพียงเพื่อการบริโภคและขายเพียงเล็กน้อย) แต่รายได้ส่วนใหญ่ของชาวนามาจากการรับจ้างหรือค้าขายทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งถูกระบุว่าเป็น “อาชีพเสริม” กลับเป็นงานที่สร้างรายได้หลักให้แก่ครอบครัว มี 3 ลักษณะ คือ 1) การทำนาและปลูกพืชเชิงพาณิชย์อื่นๆ 2) การเป็นแรงงานนอกระบบ และ 3) การขายสินค้าที่ผลิตจากอัตลักษณ์ชุมชน...แม้ว่าในปัจจุบันคนหนุ่มสาวจะไม่ได้ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักเหมือนคนรุ่นปู่ย่าตายายอีกต่อไปแล้ว แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งเป็นคนรุ่นพ่อแม่ยังคงทำนาเพื่อให้มีข้าวไว้กิน

...ชนบทในปัจจุบันเป็นสังคมที่ผสมผสานระหว่างความเป็นสมัยใหม่และการเป็นสังคมแบบเดิม ที่ทำให้ชนบทไม่ได้แตกต่างไปจากเมืองอย่างตรงกันข้าม แต่ก็ยังมีความเป็นชนบทในหลายด้าน ซึ่งทำให้แตกต่างจากสังคมเมือง คนชนบทอีสานเป็นผู้ทำการผลิตที่ผสมผสานกันระหว่างการผลิต เพื่อกินเหมือนในอดีต กับการผลิตเพื่อขายอย่างเข้มข้นและพยายามเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตของพวกเขา

สถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัยของชุมชนบ้านปลาคว่ำ

โดยลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อทำการบันทึกข้อมูล สำนวณ วัสดุ และ สัมภาษณ์เจ้าของเรือนอยู่อาศัยนั้นๆ และได้ใช้ช่วงเวลาอายุของการปลูก สร้างเรือนมาเป็นเกณฑ์ในการจัดกลุ่มของรูปแบบของเรือนอยู่อาศัย ซึ่งช่วง เวลาดังกล่าวจะมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงหรือเหตุการณ์ที่สำคัญ ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวชุมชน การศึกษาและวิเคราะห์สามารถ อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัยของชุมชนบ้าน ปลาคว่ำได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยข้อมูลต่างๆ ที่ได้มาสามารถแบ่งกลุ่มของรูปแบบ ของเรือนอยู่อาศัยออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

ภาพที่ 2 ผังแสดงการสำรวจเรือน

(ที่มา: กรมแผนที่ทหาร)

1. เรือนอยู่อาศัยพื้นถิ่นแบบดั้งเดิม (A1-5)

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คำว่าเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิม หมายถึง เรือน อยู่อาศัยที่ยังคงสภาพของตัวเรือน และองค์ประกอบทางสภาพแวดล้อมที่

สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัย ในวิถีทางแบบดั้งเดิมอยู่ค่อนข้างสมบูรณ์และมีช่วงอายุการปลูกสร้างเรือนประมาณ 50 ปีขึ้นไป (ตั้งแต่ พ.ศ. 2515 ขึ้นไป)

รูปแบบเรือนอีสานส่วนใหญ่ (ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์, 2555: 17) สร้างด้วยไม้จริง มีขนาดความยาว 3 ห้องเสา หลังคาทรงจั่ว มีใต้ถุนสูง ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ (วิโรฒ ศรีสุโร, 2547: 14) เอือนเกย (หรือ เชย) เอือนแฝดและเอือนโง่ง องค์ประกอบของเรือนจะมี 3 ส่วนหลักๆ คือ

1. ห้องนอนใหญ่ ซึ่งเป็นตัวเรือนหลักของเรือนอยู่อาศัย ภายในแบ่งพื้นที่ออก เป็น

1.1 ส่วนนอนของพ่อ-แม่

1.2 ห้องเปิง คือ บริเวณที่วางหิ้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือไหว้บรรพบุรุษ (จะอยู่ทางทิศตะวันออกของเรือนตามคติ-ความเชื่อ)

1.3 ห้องส้วม คือ บริเวณที่นอนของลูกสาว

2. ชานเรือน หรือ เกย หรือ เชย เป็นพื้นที่ต่อออกมาจากห้องนอน ใช้เป็นที่รับรองแขก รับประทานอาหารหรือกิจกรรมต่างๆ

3. ครัว ฮ้างแอ่งน้ำ คันไค (บันได)

อัตลักษณ์ของเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิม

1. รูปแบบการปลูกเรือน เกือบทั้งหมดเป็นแบบยกพื้นสูง มีใต้ถุนเรือน เพื่อใช้เป็นที่เก็บเครื่องมือและอุปกรณ์การประกอบอาชีพทางการเกษตร รวมทั้งอาจจะเป็นคอกสัตว์ด้วยบางส่วน

2. การวางผังของตัวเรือน ยังคงรักษาการวางตามแนวยาวตามทิศตะวันออก-ตะวันตก (ตามแนวตะวัน) อยู่เกือบทุกหลัง

3. พื้นที่ที่ดินในการปลูกเรือนของแต่ละหลัง จะมีบริเวณค่อนข้างกว้างขวาง (ราว 1-2 ไร่ต่อหลัง) โดยมากแล้วจะเป็นพื้นที่ที่เป็นมรดกตกทอดจากพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่มอบให้แก่ลูกหลาน

4. วัสดุของเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิม ส่วนมากยังคงมีองค์ประกอบของไม้และมีผนังเรือนเป็นฝาตายคูป (ไม้ไผ่สาน-ขัดกันเป็นผืน) เป็นส่วนประกอบเป็นส่วนใหญ่

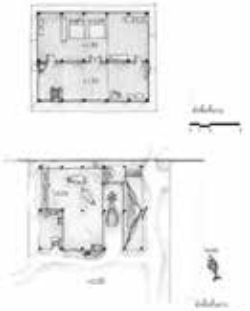
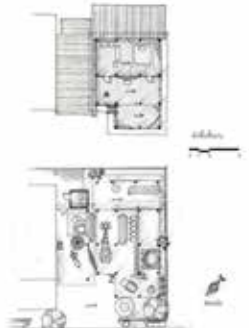
5. องค์ประกอบของพื้นที่ใช้สอย ยังคงมีบริเวณลานหน้าบ้าน ชาน เกย ครัวไฟและห้องนอน อีกทั้งยังคงรักษาพื้นที่ทางคติ-ความเชื่อแบบดั้งเดิม ได้แก่ ห้องเปิง (ห้องผี, พระ) ห้องส้วม (ลูกสาว)

ภาพที่ 3 รูปแบบเรือนอยู่อาศัยพื้นถิ่นแบบดั้งเดิม (เรือนหมายเลข A1)
(ที่มา: สำรวจพื้นที่ภาคสนาม)

ภาพที่ 4 ห้องนอน ชานและครัว
(เรือนหมายเลข A5)
(ที่มา: สำรวจพื้นที่ภาคสนาม)

ข้อมูลตัวอย่าง : เรือนอยู่อาศัยพื้นถิ่นแบบดั้งเดิม A1-A2-A5		
เรือน	ผังเรือน	รูปด้านและทัศนียภาพ
A1		
A2		
A5		

ตารางที่ 1 : ข้อมูลตัวอย่างเรือนอยู่อาศัยพื้นถิ่นแบบดั้งเดิม A1-A2-A5
(ที่มา: สำรวพื้นที่ภาคสนาม)

2. เรือนอยู่อาศัยที่มีการปรับเปลี่ยนจากเรือนพื้นถิ่นแบบดั้งเดิม (B1-7)

เรือนอยู่อาศัยที่มีการปรับเปลี่ยนจากเรือนพื้นถิ่นแบบดั้งเดิม หมายถึงเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมที่มีการปรับเปลี่ยนทางกายภาพของตัวเรือนบางส่วนและมีช่วงอายุการปลูกสร้างเรือน (การปรับเปลี่ยน) ประมาณ 20-50 ปี (ตั้งแต่ พ.ศ. 2515-2535)

อัตลักษณ์ของเรือนอยู่อาศัยที่มีการปรับเปลี่ยนจากเรือนพื้นถิ่นแบบดั้งเดิม

1. รูปแบบของการปลูกเรือน ยังคงมีเอกลักษณ์ของเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมปรากฏให้เห็นบางส่วน เช่น การยกพื้นมีไต้ถุน แต่เริ่มมีการยกหรือติดบ้านให้สูงขึ้นประมาณ 30-70 ซม. ทำให้สัดส่วนของไต้ถุนมีความสูงมากกว่าเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิม และส่วนมากจะมีการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบของโครงสร้างหลักของเรือน เช่น เสา ตง คานรับพื้นมีขนาดใหญ่ขึ้น เพราะเนื่องจากว่ามีการขยายช่วงระยะของเสาให้มากขึ้น โดยระยะช่วงเสาของเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมประมาณ 2.20-2.40 เมตร เป็นส่วนใหญ่ กลายเป็น 3.80-4.00 เมตรขึ้นไป เป็นต้น

2. การวางผังของตัวเรือน ยังปรากฏให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องการวางเรือนตามแนวตะวันอยู่บางหลัง แต่ถ้าหลังใดที่มีการโยกย้ายมาปลูกในพื้นที่ใหม่หรือบริเวณใดบริเวณหนึ่งภายในพื้นที่ของเครือญาติเดิม จะไม่ได้คำนึงถึงทิศทางของตะวันมากนัก หากแต่จะคำนึงถึงความเหมาะสมของเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างกลุ่มเรือนมากกว่า ว่ามีพอที่จะสามารถเดินไปมาหาสู่กันสะดวกหรือไม่

3. วัสดุที่เป็นส่วนประกอบของเรือนอยู่อาศัยที่มีการปรับเปลี่ยนจากเรือนพื้นถิ่นแบบดั้งเดิม เริ่มมีการใช้ไม้ที่ถูกตัดแต่ง ไส (แป้นแอม) มาเป็นส่วนประกอบมากขึ้น เช่น ฝาบ้าน พื้น เป็นต้น มีเพียงไม่กี่หลังที่เปลี่ยนไปใช้เสาคอนกรีตสำเร็จรูปแทนเสาไม้ หรือการก่ออิฐฉาบปูน เพื่อกันเป็นห้องในบริเวณไต้ถุน

4. องค์ประกอบของพื้นที่ใช้สอยของเรือน จะเริ่มเห็นว่ามี การปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้กว้างขวาง หรือสูงโปร่งมากขึ้น อาจเกิดจากความ ต้องการพื้นที่ใช้สอยเพื่อตอบสนองต่อกิจกรรมที่เปลี่ยนไปหรือเพิ่มมากขึ้น เช่น พื้นที่ จอดรถไถ หรือรถยนต์ในบริเวณใต้ถุน พื้นที่ประกอบอาชีพเสริมอื่นๆ นอก เวลาการทำนา เช่น จักสาน ทอผ้า หรือเย็บผ้า เป็นต้น อาจจะทำเป็นบริเวณ นั่งเล่นหรือรับแขกก็เป็นได้

อีกทั้งยังคงปรากฏพื้นที่ทางด้านคติ-ความเชื่อ (ห้องเปิง ห้องส้วม) ยัง หลงเหลืออยู่บ้างบางหลัง ส่วนพื้นที่ชาน เกย หรือห้องนอน ยังคงปรากฏให้ เห็นอยู่เป็นส่วนใหญ่

ภาพที่ 5 รูปแบบเรือนอยู่อาศัยที่มีการปรับเปลี่ยนจากเรือนพื้นดินแบบ ดั้งเดิม (เรือนหมายเลข B1)
(ที่มา: สำรวจพื้นที่ภาคสนาม)

ข้อมูลตัวอย่าง : เรือนอยู่อาศัยที่มีการปรับเปลี่ยนจากเรือนพื้นดิน แบบดั้งเดิม B1-B2-B4		
เรือน	ผังเรือน	รูปด้านและทัศนียภาพ
B1		
B2		
B4		

ตารางที่ 2 : ข้อมูลตัวอย่างเรือนอยู่อาศัยที่มีการปรับเปลี่ยนจากเรือนพื้น
ดินแบบดั้งเดิม B1-B2-B4

(ที่มา: สำรวจพื้นที่ภาคสนาม)

3. เรือนอยู่อาศัยแบบสมัยนิยม (C1-5)

เรือนอยู่อาศัยแบบสมัยนิยม หมายถึง เรือนอยู่อาศัยที่มีการปลูกสร้างขึ้นตามแบบสมัยนิยม อาจจะมีลักษณะเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมอยู่บ้างบางส่วน แต่ลักษณะทางองค์ประกอบของเรือนโดยรวมและวิถีชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากและมีช่วงอายุการปลูกสร้างเรือนประมาณ 0-20 ปี (นับตั้งแต่ พ.ศ. 2535-2555)

อัตลักษณ์ของเรือนอยู่อาศัยแบบสมัยนิยม

1. รูปแบบของการปลูกเรือน โดยมากจะเป็นเรือนแบบชั้นเดียว หรืออาจจะเป็นเรือน 2 ชั้น โดยที่ชั้นล่างจะก่ออิฐฉาบปูน ทาสี (มีบริเวณใต้ถุนบางส่วน) ส่วนชั้นบนตีฝ้าบ้าน ปิดด้วยไม้จริง ทาสีย้อมไม้ หรือไม้ฟาส์เคราะห์ และเริ่มเห็นมีการใช้ประตู หน้าต่าง สำเร็จรูป (อะลูมิเนียม หรือ ไม้ ผสมกับกระจก) มาเป็นส่วนประกอบของตัวเรือน

และมีข้อสังเกตบางประการ คือ เรือนสมัยนิยมเหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว จะปลูกสร้างขึ้นโดยคนรุ่นลูกๆ หลานๆ (คนรุ่นใหม่) ที่ไปเล่าเรียนหนังสือ หรือไปประกอบอาชีพอื่น (ไม่ใช่การทำงานหรือเกษตรกรรม) รวมทั้งที่เดินทางออกไปทำงานนอกชุมชน แล้วส่งเงินมาให้ครอบครัวปลูกสร้าง ในบางหลังจะเป็นผู้กำหนดในการเลือกรูปแบบและอาจจะออกแบบเรือนด้วยตนเอง

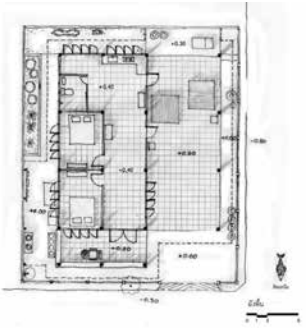
2. การวางผังของตัวเรือน ส่วนมากจะปลูกเรือนเกือบเต็มพื้นที่ที่ดิน อาจมีเหตุผลที่ว่าต้องการพื้นที่ใช้สอยภายในตัวเรือนมากขึ้นและไม่ได้ต้องการใช้พื้นที่ภายนอกตัวเรือนเพื่อกิจกรรมอื่นๆ เช่น ตากผลผลิตทางการเกษตรหรือปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเอง โดยมากพื้นที่ดินที่ได้มาจากการแบ่งมรดกหรือแบ่งขายมาจากคนอื่นไม่ได้เป็นที่ดินที่อาศัยอยู่มาแต่ดั้งเดิม และโดยมากจะมีการทำรั้วรอบบ้านด้วยเสาคอนกรีตเสริมเหล็ก (คสล.) ก่ออิฐ ฉาบปูน พร้อมทั้งมีลูกกรงรั้วเป็นเหล็กหรือสแตนเลส และมีประตูรั้วหน้าบ้าน เพื่อปิดกั้นการเข้า-ออก

3. วัสดุที่ใช้ปลูกสร้างเรือน ส่วนมากเกือบทุกหลัง โครงสร้างหลักจะเป็นคอนกรีต เช่น เสา พื้นชั้นล่าง และเริ่มมีการใช้โครงเหล็ก เช่น โครงหลังคา มาเป็นส่วนประกอบและนิยมการปูพื้นชั้นล่างด้วยกระเบื้องทั้งภายในและภายนอกเรือน รวมทั้งเริ่มมีการมุงหลังคาด้วยแผ่นหลังคาเหล็กเคลือบ (เมทัลชีท) หรือกระเบื้องลอนคู่ (ไฟเบอร์ซีเมนต์) แทนหญ้าคาหรือสังกะสีมากขึ้น

4. องค์ประกอบของพื้นที่ใช้สอยของเรือนสมัยนิยม ส่วนมากจะสร้างเป็นห้องแถวยาวลึกเข้าไปในที่ดิน มีระเบียงหน้าบ้าน มีหลังคาคลุม (มุขซ้อนกัน) เพื่อเป็นระเบียงทางเข้า ด้านในเป็นโถงใหญ่ ใช้เป็นบริเวณรับแขก นั่งเล่น ทานอาหาร ส่วนด้านหลังจะเป็นพื้นที่เก็บของ ทำครัว และห้องสุขา-อาบน้ำ พื้นที่ที่เป็นชานโล่ง และพื้นที่ทางคด-ความเชื่อแทบจะไม่ปรากฏให้เห็น

ภาพที่ 6 รูปแบบเรือนอยู่อาศัยแบบสมัยนิยม (เรือนหมายเลข C1 และ C5)
(ที่มา: สำรวจพื้นที่ภาคสนาม)

ข้อมูลตัวอย่าง : เรือนอยู่อาศัยแบบสมัยนิยม C1-C2-C5		
เรือน	ผังเรือน	รูปด้านและทัศนียภาพ
C1		
C2		
C5		

ตารางที่ 3 : ข้อมูลตัวอย่างเรือนอยู่อาศัยแบบสมัยนิยม C1-C2-C5
(ที่มา: สำรวจพื้นที่ภาคสนาม)

วิเคราะห์ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ที่ส่งผลกระทบต่อเรือนอยู่อาศัย

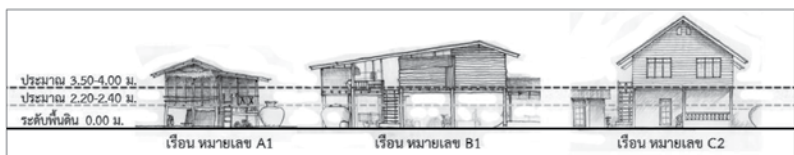
1. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่กระทบโดยตรง

1.1 ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับเรือนอยู่อาศัย ในการก่อสร้างหรือปรับปรุงซ่อมแซมเรือนอยู่อาศัย ต้องพึ่งพาปัจจัยทางการเงินภายในครัวเรือนค่อนข้างสูง เป็นต้นว่า ค่าวัสดุก่อสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมที่มีองค์ประกอบหลักเป็นไม้เนื้อแข็งแทบทั้งสิ้น ซึ่งปัจจุบันไม้เนื้อแข็งดังกล่าวมีราคาสูงขึ้น การเสาะหายากกว่าแต่เดิม อีกทั้งค่าจ้างช่างแรงงานและเครื่องมือค่อนข้างสูง รวมทั้งค่าขนส่งต่างๆ ที่ต้องไปซื้อวัสดุก่อสร้างในถิ่นอื่นหรือในตัวเมือง เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เจ้าของเรือนเลือกซื้อหาวัสดุก่อสร้างที่มีราคาไม่สูงมาก มีความแข็งแรง คงทนถาวรอายุยาวนานมากยิ่งขึ้น ไม่จำเป็นต้องทำการดูแลและซ่อมแซมอยู่เนืองๆ เหมือนวัสดุจำพวกไม้ โดยเห็นได้ชัดจากเรือนหมายเลข C1 C2 และ C5 ที่ได้มีการปลูกเรือนอยู่อาศัย ด้วยวัสดุที่สมัยใหม่ มาเป็นส่วนประกอบ อาทิ หลังคา เปลี่ยนจากมุงหญ้าคาหรือสังกะสี มาเป็นแผ่นหลังคาเหล็ก (เมทัลชีท) ส่วนผนังของเรือนมีการก่ออิฐฉาบปูน ทาสี โดยอาจจะทำทั้งหลัง (กรณีเรือนชั้นเดียว) หรือทำเฉพาะชั้นล่าง (กรณีเรือนมี 2 ชั้น)

ภาพที่ 7 เรือนหมายเลข C1-C2 และ C5
(ที่มา: สํารวจพื้นที่ภาคสนาม)

1.2 การปรับเปลี่ยนรูปลักษณะหรือพื้นที่ใช้สอยของเรือนบางส่วน เพื่อใช้ประโยชน์หรือเหมาะสมต่อวิถีชีวิตและวิถีทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปให้เห็นได้อย่างชัดเจน คือ การติดบ้าน เพื่อให้ระยะความสูงของใต้ถุนเรือนเพิ่มขึ้นจากเดิมโดยประมาณ 30-50 ซม. เพราะเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมนั้นความสูงของใต้ถุนค่อนข้างเตี้ย มีระยะประมาณ 1.90-2.20 เมตร ซึ่งใช้เป็นเพียงคอกเลี้ยงสัตว์หรือที่เก็บข้าวของเครื่องใช้เท่านั้น รวมทั้งมีการขยายระยะช่วงเสาเรือนให้กว้างมากขึ้น จากเดิม 2.00-2.20 เมตร เป็น 2.80-3.00 เมตร เนื่องจากต้องการใช้เป็นที่พักเก็บเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรกรรม (เชิงพาณิชย์) ยานพาหนะ เช่น รถไถนา รถบรรทุก (ปิคอัพ) รถมอเตอร์ไซด์ เป็นต้น หรือเพื่อใช้เป็นพื้นที่ในการนั่งเล่น พักผ่อนหรือต้อนรับแขก ดังจะเห็นได้จากเรือนหมายเลข A1 B1 และ C2

ภาพที่ 8 เปรียบเทียบความสูงของพื้นที่ 2 ของเรือนหมายเลข A1 B1 และ C2
(ที่มา: ผู้วิจัย)

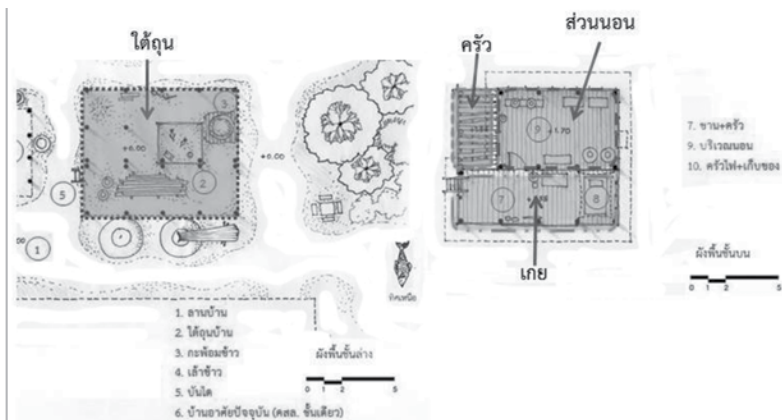
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่กระทบโดยอ้อม

ปัจจัยที่เกิดจากรุ่นลูกหลานที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ทำนา) หรือการไปทำงานนอกภาคเกษตรในต่างถิ่น (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์) ได้เป็นผู้กำหนดในการเลือกรูปแบบเรือนอยู่อาศัยที่ตนเห็นว่ามีคามทันสมัยและเหมาะสมกับวิถีชีวิตของตนเอง ดังจะเห็นได้จากเรือนหมายเลข C1 C2 และ C5 โดยมีข้อสังเกตที่สามารถบ่งชี้ถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ เช่น

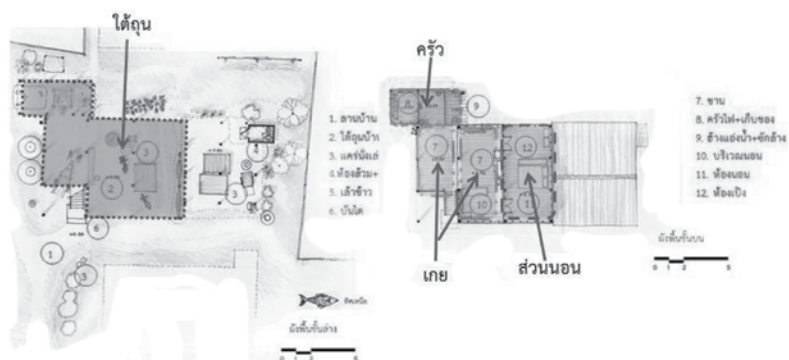
1. เริ่มมีการใช้วัสดุก่อสร้างเรือนที่ทันสมัย เช่น แผ่นหลังคาเหล็ก (เมทัลชีท) ไม้ฝาสังเคราะห์ (ไฟเบอร์ซีเมนต์) ประตูหน้าต่างอะลูมิเนียม และกระจกใส เป็นต้น

2. เริ่มมีพื้นที่ใช้สอยที่แตกต่างออกไป เช่น พื้นที่รับแขก-นั่งเล่น พื้นที่จอดรถยนต์-รถจักรยานยนต์ ส่วนครัวภายนอก ลานซักล้าง ห้องเก็บของ ฯ

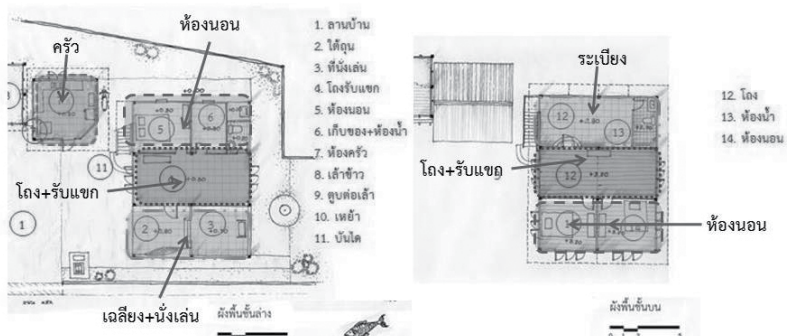
3. ไม่มีห้องหรือพื้นที่ทางคติ-ความเชื่อภายในเรือน (ห้องส้วม, ห้องเปิง) อาจจะมียี่งหวงหิ้งพระเท่านั้น

ภาพที่ 9 รายละเอียดพื้นที่ใช้สอยของเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิม (เรือนหมายเลข A1) (ที่มา: ผู้วิจัย)

ภาพที่ 10 รายละเอียดพื้นที่ใช้สอยของเรือนที่มีการปรับเปลี่ยนจากเรือน
พื้นถิ่นแบบดั้งเดิม (เรือนหมายเลข B1)
(ที่มา: ผู้วิจัย)

ภาพที่ 11 รายละเอียดพื้นที่ใช้สอยของเรือนอยู่อาศัยแบบสมัยนิยม (เรือน
หมายเลข C2)
(ที่มา: ผู้วิจัย)

4. รูปลักษณ์ของเรือนที่แตกต่างจากเรือนแบบดั้งเดิมอย่างเห็นได้ชัด เช่น ไม่มีชานโล่ง (เกย) ปิดกันเป็นห้องเกือบทั้งหมด จั่วหลังคานิยมทำเป็นหลังคา 2 ชั้นซ้อนกันหรือมีซุ้มโค้งที่หน้าจั่วหรือรูปแบบตามบ้านจัดสรร ที่นิยมสร้างในเขตตัวเมือง เป็นต้น

ภาพที่ 12 เรือนหมายเลข C2 และ C5

(ที่มา: สำรวจพื้นที่ภาคสนาม)

บทสรุป

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัยของชาวชุมชนบ้านปลาควั่วที่เห็นได้ชัด คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านอาชีพหรือการย้ายออกไปนอกชุมชนเป็นเวลานาน โดยเฉพาะลูกๆ หลานๆ คนรุ่นใหม่ที่ได้ไปพบเห็นสิ่งแปลกใหม่และรับเอาค่านิยม รวมทั้งวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ แล้วนำมาปรับใช้ ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงกับเรือนอยู่อาศัยของครอบครัวตนเอง นอกจากนี้ยังเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจที่จะเลือกรูปแบบของเรือนอยู่อาศัยในรูปแบบที่ตนเองต้องการมากกว่าเพราะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการปลูกสร้าง ซึ่งรูปแบบที่เลือกในการปลูกสร้างเรือนอยู่อาศัย ส่วนมากจะเป็นรูปแบบสมัยนิยม มีการใช้วัสดุและองค์ประกอบของเรือนที่ทันสมัยมากขึ้น เพราะเห็นว่ามี ความสวยงามและเหมาะสมกับวิถีชีวิตในปัจจุบันของตนเองมากกว่าที่จะเลือกปลูกเรือนในรูปแบบดั้งเดิม โดยการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัยในรูปแบบดั้งเดิมมาสู่รูป

แบบสมัยนิยมนี้ ไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์และองค์ประกอบของ เรือนเท่านั้น คติ-ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการปลูก สร้างเรือนอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมก็ได้เลือนหายเจือจางลงไปมาก พร้อมๆ กับการละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมและความห่างเหินของการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน ระบบเครือญาติ อีกทั้งความผูกพันและความทรงจำต่อชุมชนและท้องถิ่นที่เคยอยู่อาศัยมาแต่เดิมนั้นวันจะลดน้อยถอยลงไปทุกที

บรรณานุกรม

- อิติญา เหล่าอัน, 2554. **ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา” อีสาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2500-2550** ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์, 2557. **“คนชนบทอีสานกับการทำมาหากิน: ความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เบญจวรรณ นาราสัจจ์, 2552. **ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ปก แก้วกาญจน์, 2530. **“ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนชาวนา จากผลกระทบของการผลิตเพื่อขาย ในช่วง 2 ทศวรรษ (ศึกษากรณีบ้านเขาเจ็ยก อำเภอมือง จังหวัดพังงา)**. รายงานวิจัยสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ปรุงศรี วลัลิโกดม และคนอื่น, 2542. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดอำนาจเจริญ**. กรุงเทพฯ: 2530.
- วิโรฒ ศรีสุโร, 2530. **“สมณะสถาปัตยกรรม.” สถาปัตยกรรมอีสาน. สัมมนาทางวิชาการ “เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน”**
- ศรีศักร วลัลิโกดม, 2552. **เรือนไทย บ้านไทย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สมชาย นิลอาธิ, ราชันย์ นิลวรรณภา, ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์, 2555. **เชือนพันถิ่น: วิถีชีวิตและคติความเชื่อในโบราณ**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, 2555. **ระเบียบโลกใหม่ NEW WORLD ORDER**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2525. **ภูมิศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ: พรศักดิ์แอนด์แอสโซซิเอท.